

UDC 911.3: 796.5 (100) (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/geochasvnu.2025.6.09>

Artur Zieliński

Professor UJK, Habilitated Doctor, Jan Kochanowski University, Faculty of Natural Sciences,
Institute of Geography and Environmental Sciences
artur.zielinski@ujk.kielce.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1672-7776>

Leonid Ilyin

Professor, Doctor of Geographical Science, Head of the Department of Hotel and Restaurant
Business, Tourism and Recreation, Faculty of Geography, Lesya Ukrainka Volyn National University
ilyinleo@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4180-0544>

Adam Choiński

Professor, Habilitated Doctor, Adam Mickiewicz University, Faculty of Geographical
and Geological Sciences, Institute of Physical Geography and Environmental Planning
choinski@amu.edu.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9006-0952>

WALORY I ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNA KARPACKIEGO PARKU NARODOWEGO, UKRAINA

Abstrakt. Beskidy Połonińskie z Pasmem Czarnohory, w obrębie których zlokalizowany jest Karpacki Park Narodowy stanowi jedno z najatrakcyjniejszych turystycznie miejsc w Karpatach Wschodnich Ukrainy. Celem pracy jest ocena zagospodarowania turystycznego ww. parku i jego przyrodniczych i kulturowych walorów. Wyniki wskazują jednoznacznie, że opisywany teren charakteryzuje się znaczącym zróżnicowaniem i specyfiką krajobrazu. Deniwelacje terenu przekraczają tam 1100 m. Warunkują one różnorodność i piętność flory, w tym istnienie połonin, których powierzchnie są największe w skali Europy. Ponadto jest to teren cechujący się wielokulturowością i istnieniem zabytków z listy UNESCO. Studia wykazały, że infrastruktura nie jest wystarczająco rozwinięta. Jednak autorzy niniejszego opracowania przewidują jej rozwój po zakończeniu wojny w Ukrainie i znormalizowaniu życia społecznego. Spostrzeżono, że już podczas obecnie toczącej się wojny, zainteresowanie Karpackim Parkiem Narodowym wielokrotnie wzrosło w porównaniu z okresem sprzed wojny. W 2023 roku park odwiedziło aż 467 tys. osób.

Słowa kluczowe: Karpacki Park Narodowy, Howerla, atrakcyjność turystyczna, Ukraina.

Zieliński Artur, Ilyin Leonid, Choiński Adam. FEATURES AND TOURIST ATTRACTIVENESS OF THE CARPATHIAN NATIONAL NATURE PARK, UKRAINE

Abstract. The Polonyn Beskydy Mountains, including the Chornohirsky Range, within which the Carpathian National Park is located, are one of the most attractive tourist destinations in the Eastern Carpathians of Ukraine. The purpose of this study is to assess the development of tourism in the aforementioned park and its natural and cultural values. The results clearly indicate that the described territory is characterized by significant diversity and a unique landscape. The altitudes of the terrain exceed 1 100 meters. This determines the diversity and multi-layeredness of the flora, including the existence of mountain pastures, the largest in Europe. In addition, this territory is characterized by multiculturalism and the presence of monuments included in the UNESCO list. Studies have shown that the infrastructure is underdeveloped. However, the authors of this study predict its development after the end of the war in Ukraine and the normalization of public life. It was noted that during the current war, interest in the Carpathian National Park has increased significantly compared to the pre-war period. In 2023, the park was visited by 467,000 people.

Key words: Carpathian National Nature Park, Hoverla, tourist attractions, Ukraine.

Зелінський Артур, Ільїн Леонід, Хоїнський Адам. ОСОБЛИВОСТІ ТА ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ, УКРАЇНА

Анотація. Полонинські Бескиди, зокрема й Чорногірський хребет, у межах якого розташований Карпатський національний парк, є одним із найпривабливіших туристичних напрямків у Східних Карпатах України. Метою дослідження є оцінювання розвитку туризму вищезгаданого парку та його природних і куль-

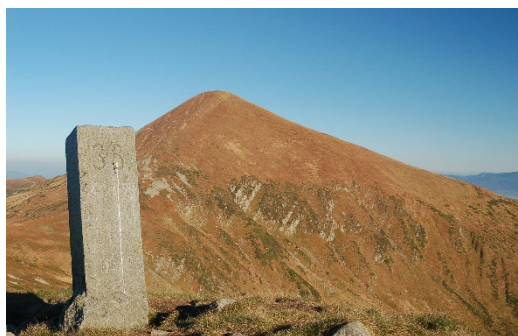
турних цінностей. Результати чітко вказують на те, що описана територія характеризується значним розмаїттям і унікальним ландшафтом. Висоти місцевості перевищують 1 100 метрів. Це визначає різноманітність та багатшаровість флори, зокрема й існування гірських пасовищ, найбільших у Європі. Окрім того, ця територія характеризується мультикультуралізмом і наявністю пам'яток, що входять до списку ЮНЕСКО. Дослідження показали, що інфраструктура не досить розвинена. Однак автори цього дослідження прогнозують її розвиток після закінчення війни в Україні та нормалізації суспільного життя. Було помічено, що під час поточної війни інтерес до Карпатського національного парку значно зріс, порівняно з довоєнним періодом. У 2023 році парк відвідали 467 000 осіб.

Ключові слова: Карпатський національний природний парк, Говерла, туристичні пам'ятки, Україна.

Wstęp. Karpaty Wschodnie kojarzą się turystom ze specyficznym krajobrazem podkreślającym wyjątkowość przyrodniczą i kulturową tego regionu. W 1992 roku na obszarze Polski, Słowacji i Ukrainy utworzono Międzynarodowy Rezerwat Biosfery “Karpaty Wschodnie”, który stał się pierwszym rezerwatem biosfery UNESCO. Fakt ten wzmocnił zainteresowanie turystów tym rejonem, jak również terenami z nim sąsiadującymi.

Czarnohora jest pasmem górskim, które i współcześnie uznawane jest za jedno z najbardziej “dzikich” gór w Europie. Jest to teren, który niezależnie od różnej przynależności polityczno-administracyjnej, cechował się przygraniczną lub też skrajną lokalizacją administracyjną. Do czynników przyciągających turystów (do czasu wojny w Republice Ukrainy) należy mało przeobrażona przyroda – niewielki stopień ingerencji cywilizacji w środowisko, wielokulturowość, folklor, dziko żyjące zwierzęta oraz atrakcyjna szata florystyczna.

Przestrzeń górska i jej otoczenie cechuje się interesującą i różnorodną historią. Od 1772 roku przez szczyt Howerla biegła granica pomiędzy Koroną Królestwa Polskiego a Królestwem Węgier. Przed II wojną światową przez szczyt przechodziła południowa granica Rzeczypospolitej Polskiej – fot. 1, wcześniej granica polsko-czechosłowacka. Po aneksji Rusi Podkarpackiej w marcu 1939 r. przez omawiany teren przebiegała granica polsko-węgierska, która istniała do 28 września 1939 r., a formalnie do 31 grudnia 1945. W okolicach schroniska na Zaroślaku, nad brzegiem Prutu, zlokalizowano placówkę Straży Celnej “Howerla”.

Fot. 1. *Śłup graniczny, który przed II wojną światową wyznaczał granicę Polski, w tle Howerla (Fot. B. Machowski, 2007)*

Warto nadmienić, że już w 1921 roku, na mocy decyzji polskiego Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Narodowych, w Czarnohorze utworzono rezerwat przyrody (4,48 km²), który w 1927 roku niemalże dwukrotnie powiększono (8,32 km²). W 1980 roku, w zupełnie innych okolicznościach, rozporządzeniem Rady Ministrów Ukraińskiej SRR powołano Karpacki Park Narodowy. W 2010 roku, decyzją prezydenta Ukrainy, park powiększono do 505,13 km².

W obrębie parku i jego otoczeniu turyści mogą zapoznać się z żywą i dobrze rozwiniętą kulturą pasterską. Wędrując można napotkać stada pasących się w samopas koni i owiec. Można skosztować specyficznych przysmaków i regionalnych potraw sporządzonych na bazie produktów pochodzących z pasterskich gospodarstw. Czarnohora jest doskonałym terenem nadającym się na wypady w mało przeobrażone cywilizacyjnie miejsca. Zauważyło to szereg ukraińskich i polskich organizacji i biur

turystycznych, jak również różnorodne turystyczne wydawnictwa publikujące mapy i przewodniki po Czarnohorze, np. [1; 6–9; 11; 13; 23; 27; 29–31].

Obszar, cel i metody badań. Obszar badań koncentruje się na Paśmie Czarnohory, która jest najwyższą częścią Karpat Wschodnich. Teren ten zlokalizowany jest w południowo-zachodniej Ukrainie. Administracyjnie wchodzi w skład obwodu iwanofrankińskiego i zakarpackiego. Czemu należy przypisać nazwę Czarnohora? Otóż dobrze to wyjaśnia poniższy cytat z pracy Ostrowskiego i Tarasowa (2015) – “Czerń gęstych smrekowych lasów wpłynęła na powstanie nazwy najpotężniejszego pasma Karpat Wschodnich – Czarnohory. Jednak najwyższe szczyty tych gór przyciągają zielenią połonin i białą sterczących skał”. Interesujące wydaje się było postrzeganie Czarnohory (Beskidów Połonińskich) blisko 100 lat temu. Lencewicz (1937) [24] napisał: “Doliny Czarnohory są wąskie, mało dostępne, zato stoki takie łagodne, że na wszystkie wyniosłości wjechać to można na koniu”. Warto dodać, że najwyższe szczyty Czarnohory (w tym Howerla), leżały wówczas na grzbiecie granicznym Polski.

Celem pracy jest ocena walorów turystycznych rejonu Pasma Czarnohory ze szczególnym uwzględnieniem Karpackiego Parku Narodowego (Карпатський національний природний парк) i jego najbliższego otoczenia oraz określenie możliwości dalszego rozwoju turystyki w obrębie badanej przestrzeni, po zakończeniu wojny z Federacją Rosji i po stabilizacji życia społecznego w Ukrainie.

Pracę oparto na studiach literatury i różnych innych źródłach informacji. Dokonano analizy ofert turystycznych organizacji i biur podróży. Przeprowadzono wywiady z osobami, które miały okazję eksplorować ww. obszar. Znaczenie mają również własne doświadczenia autorów z podróży po opisywanej części Ukrainy, zbiór danych statystycznych, ich opracowanie i analiza.

Wyniki i ich dyskusja. Karpacki Park Narodowy to najcenniejszy przyrodniczo obszar Czarnohory. Jego początki sięgają 1921 roku, kiedy to decyzją polskiego rządu utworzono w Czarnohorze rezerwat przyrody. W 1980 r. decyzją Rządu Ukrainiejskiej SRR powołano Karpacki Park Narodowy. Obecnie powierzchnia parku wynosi 505,1 km². Unikalne dziewicze lasy zajmują w nim przestrzeń 25,8 km² (<https://karpatskyi-park.in.ua/en/>). W Czarnohorze jest 6 szczytów przekraczających 2 000 m n.p.m. Najwyższym z nich jest Howerla (Говверла), której szczyt określają współrzędne: 48° 09'36" N i 24°30'00" E i jest to zarazem najwyższa góra w Republice Ukrainy (2061 m n.p.m.) – fot. 2. Z tego powodu cieszy się znacznym zainteresowaniem turystów. Leży w północno-zachodniej części Pasma Czarnohory, które wchodzi w skład Beskidów. Te z kolei stanowią północną zewnętrzną część Karpat. Wartym podkreślenia jest fakt, iż Howerla stanowi także najwyższą kulminację tego pasma górskiego przebiegającego w przybliżeniu równoleżnikowo przez Czechy, Polskę, Słowację i Ukrainę na długości około 600 km!

Fot. 2. Drogowskazy na szczycie Howerli (Fot. A. Choinński, 2013)

Nazwa Howerla pochodzi od rumuńskiego słowa “hovirla”, co znaczy „wysoka góra” [28]. Prawidłowa pierwotna nazwa brzmiała jednak Howyrla. Zmiana owej nazwy na współczesną, jest następstwem błędu kartografów, którzy nanosząc ów szczyt na mapy Austro-Węgier dokonali zapisu w brzmieniu współczesnym, który się przyjął [7]. Strefa szczytowa Howerli jest na tyle duża powierzchnio, iż można ją określić jako “łatwą” i jednocześnie wyjątkowo przystępną dla dużej liczby turystów – fot. 3. W literaturze jest ona określana np., że ma kształt trawiastej kopuły [33], płaska i szeroka kopuła szczytowa [32], czy też szczyt kopulasty [10]. Góra ta posiada największą wybitność spośród sześciu ukraińskich szczytów powyżej 2000 m n.p.m. Oznacza to, iż różnica wysokości między szczytem a przełęczą kluczową czyli najwyższym punktem obniżającym, który oddziela go od wyższego szczytu wynosi w tym przypadku aż 727 metrów.

Fot. 3. *Splaszczony szczyt Howerli (Fot. A. Choiński, 2013)*

U podnóża pokryte są lasami bukowymi i iglastymi, powyżej których znajduje się piętro łąk subalpejskich, zwanych połoninami – fot. 4. We wschodniej części podnóża góry znajduje się źródło Prutu (953 km), który jest drugim co do długości dopływem Dunaju.

Fot. 4. *Poloniny są charakterystycznym elementem krajobrazu Pasma Czarnohory (Fot. A. Choiński, 2013)*

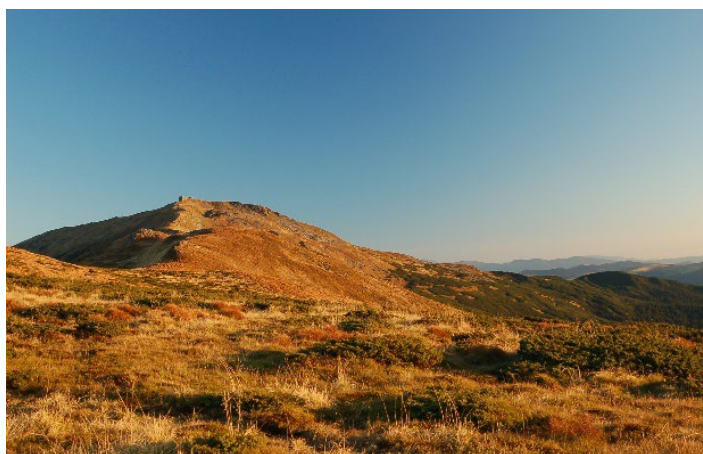
Ze szczytu Howerli roztacza się szeroka panorama obejmująca Świdowiec, Gorgany, fragmenty grani Czarnohory, Pop Iwan, Karpaty Marmaroskie, Góry Czywczyńskie, a przy dobrej widoczności nawet rumuńskie Alpy Rodniańskie. Rozległość panoramy z tego najwyższego szczytu jest tak duża, iż przy dobrej widoczności można się doliczyć wokół niego blisko 140 szczytów – fot. 5. Nic za tym dziwnego, że Dylewski (2001) [6] pisze za Gąsiorowskim (1935) – “Widoki, jakie stąd roztaczają się w każdą stronę świata, przeważają pod względem rozległości wszystkie dotąd opisane. Stoimy w centrum Karpat Wschodnich, jakby wśród nieogarniętego wzrokiem oceanu <...>”.

Fot. 5. Panorama gór widoczna z Howerli – na horyzoncie zarysowują się dziesiątki szczytów
(A. Choiński, 2013)

Pozostałe szczyty Czarnohory przekraczające wysokość 2 km n.p.m. to: Berbeskuł (2 037 m), Pop Iwan (2 022 m), Pietros (2 020 m) i Gutin Tomnatyk (2 016 m) oraz Rebra (2 001 m).

Spośród nich wzmożonym zainteresowaniem turystów cieszy się Pop Iwan – fot. 6. Jest to góra, na której znajdują się pozostałości po Obserwatorium Astronomiczno-Meteorologicznym im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, zwane potocznie “Białym Słoniem” – fot. 7.

Fot. 6. Ogólny widok na Pop Iwan – trzeci pod względem wysokości szczyt Czarnohory
(Fot. B. Machowski, 2007)

Fot. 7. Ruiny Obserwatorium Astronomiczno-Meteorologicznego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego
na górze Pop Iwan (Fot. B. Machowski, 2004)

Obserwatorium, w momencie jego oddania do użytku, było jednym z dwóch najnowocześniejszych wysokogórskich obserwatoriów w Europie (obok obserwatorium na Pic du Midi w Pirenejach). Inwestycję wzniesiono z miejscowego piaskowca, a wszelkie inne materiały przetransportowano pod Pop Iwan z odległej o 120 km stacji kolejowej w Kołomyi oraz z odległej o 70 km Worochty. Budowa trwała trzy lata, została zakończona w lipcu 1938 roku. Niestety, po agresji Niemiec i ZSRR na Polskę we wrześniu 1939 roku, wojska obu państw w całości zajęły terytorium II RP. 23 sierpnia 1939 roku władze okupantów Polski (Niemcy i ZSRR) podpisały pakt o niemiecko-sowieckiej granicy oraz o przyjaźni. Po drugiej wojnie światowej terytorium Polski zostało przesunięte na zachód. W wyniku tej korekty lokalizacyjnej obszar Polski zmniejszył się o ok. 77 tys. km², a ZSRR zyskał ok. 180 tys. km² powierzchni terenu.

Warto podkreślić, że Karpacki Park Narodowy cechuje się ogromną bioróżnorodnością. Na wolności żyją m.in. niedźwiedzie brunatne, wilki, rysie, czarne bociany czy złote orły, a także największy płaz w Europie – salamandra. Równie różnorodna jest flora Czarnohory. Uwagę turystów zwraca m.in. karpacki rododendron, a także 80 gatunków innych roślin, wymienionych w Czerwonej Księdze Ukrainy (rejestr zagrożonych gatunków).

Osobliwością Czarnohory są jeziora znajdujące się na znacznych wysokościach. Najwyżej położonym jeziorem w Ukrainie jest Jezioro Brebeneskuł (Бребенескул). Akwen ten leży na wysokości 1801 m n.p.m. Zlokalizowany jest pomiędzy szczytami Brebeneskuł (drugi szczyt pod względem wysokości w Czarnohorze) a Gutin Tomnatyk (piąty szczyt pod względem wysokości w opisywanym paśmie). Powierzchnia tego zbiornika jest zmienna i wynosi około 0,4 ha. Długość obiektu sięga 134 m, szerokość od 28 do 44 m. Obwód linii brzegowej jeziora wynosi ok. 430 m. Głębokość dochodzi do 3 m. Z jeziora wypływa potok o takiej samej nazwie. Akwen jest chroniony jako pomnik przyrody lokalnego znaczenia. Mimo tego częste biwakowania turystów sprawiają, że jezioro i jego otoczenie są degradowane (m.in. przez zaśmiecenia, wycinania i wyłamywania kosodrzewiny na ogniska, wydeptywanie nowych ścieżek, zabieranie “na pamiątkę” okazów geologicznych i flory, zaspokajanie potrzeb fizjologicznych itp., ([https://pl.wikipedia.org/wiki/Brebenesku%C5%82_\(jezioro\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Brebenesku%C5%82_(jezioro)))). Degradująco na jezioro wpływają zabiegi higieniczne turystów, mycie naczyń turystycznych po przygotowanych i spożywanych posiłkach w otoczeniu jeziora. Wzmoczona antropopresja na popularne turystycznie górskie jeziora jest uciążliwością również w Polsce [3].

Warto zauważyć, że leżące na wysokości 1 801 m n.p.m. Jezioro Brebeneskuł znajduje się 260 m poniżej najwyższego punktu w Ukrainie i zaledwie 137 m poniżej szczytu Berbeskuł, znajdującego się w sąsiedztwie. W Polsce najwyższym jeziorem jest Zadni Mnichowy Stawek w Tatrach, ok. 2 070 m n.p.m., to jest ok. 429 m poniżej najwyższego szczytu Polski – Rysów. Spośród większych i w Polsce popularnych turystycznie jezior na znacznej wysokości należy wymienić np. Wielki Staw (1 664 m n.p.m.) czy Morskie Oko (1 395 m n.p.m.) [4]. W przypadku Karkonoszy osiągających maksymalną wysokość 1 601 m n.p.m. najwyższym zlokalizowany jest Wielki Staw, mający powierzchnię wody na wysokości 1 225 m n.p.m. [5].

Interesującym obiektem o intrygującej nazwie jest Jezioro Niesamowite (Озеро Нечамовите). Położone jest w cyrku lodowcowym zlokalizowanym na wschodnim stoku Turkuła. Znajduje się na wysokości ok. 1 750 m n.p.m. Ma niemalże 100 m długości i ok. 45 m szerokości. Głębokość jest niewielka, waha się od 1 do 1,5 m, chociaż według huculskich legend, jezioro miało nie mieć dna i posiadać magiczną moc. Jest bezodpływowe. Poniżej akwenu wybijają źródła, które zasilają Prut. Okolice jeziora jest popularnym miejscem biwakowym, mimo że ta forma rekreacji nie jest dozwolona. W efekcie teren wokół jeziora, jak i sam zbiornik, są zanieczyszczone, co z kolei przyspiesza intensywne zarastanie jeziora turzycą.

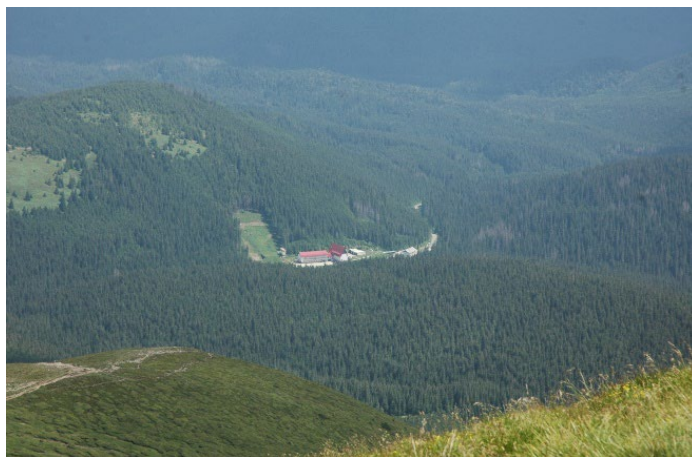
Jezioro Mariczejka (Озеро Маричейка), zwane “Niebieskim okiem Karpat”, znajduje się u podnóża góry Szuryn-Hropa, na wysokości 1 490 m n.p.m. Jest pochodzenia polodowcowego. Ma powierzchnię ok. 1 ha i głębokość 0,8 m. Jest ono zasilane wodami gruntowymi i opadami atmosferycznymi. Na północny zachód od jeziora znajduje się Pop Iwan. W pobliżu akwenu rozpoczyna się szlak prowadzący na ten popularny szczyt.

Z nazwą opisywanego akwenu związana jest opowieść o dziewczynie o imieniu Mariczka, która ocalała swoją wioskę. Legenda głosi, że jezioro powstało z łez Iwana – pasterza, serce którego należało do Mariczki. Pewnego dnia dziewczyna poszła do swego ukochanego w góry. W czasie drogi zobaczyła, że do wsi zbliżają się wrogowie. Odważna Hucułka namówiła chłopca, żeby szybko uprzedził bliskich o niebezpieczeństwie. Sama postanowiła odwrócić ich uwagę. Dzięki Mariczce chłopci uratowali się, ona poniosła śmierć (<https://observatorium.pnu.edu.ua/pl/post/od-werchowyny-i-szybenego-do-samych-gwiazd>). Ponoć do dziś o północy słychać głośny krzyk i śmiech.

Do atrakcji Karpackiego Parku Narodowego należy pięć wodospadów oraz liczne źródła. Do atrakcyjnych wodospadów należy wodospad Huk, który znajduje się na rzece Pistynce, dopływie Prutu.

Atrakcyjność Karpackiego Parku Narodowego podnoszą zabytki kultury, np. cerkwie. W obrębie parku znajduje się 10 takich obiektów.

Różnorodność przyrodnicza, krajobrazowa i kulturowa uwarunkowała możliwość wyznaczenia w Karpackim Parku Narodowym 32 turystycznych szlaków o łącznej długości 243 km. zapewniających bezpieczne przemieszczanie się. Szlaki te cechują się różnym poziomem trudności i stwarzają możliwość korzystania z punktów widokowych, których na obszarze Karpackiego Parku Narodowego, według mapy w skali 1:50 000, wyznaczono kilkanaście. Oprócz szlaków wytyczono 18 ścieżek ekologicznych o łącznej długości 117 km. Oraz szlaki narciarskie o łącznej długości 61 km (*Екологічні стежки. Лижні траси*) [dostęp 2017-05-02]. Wśród szlaków, można wyróżnić proste, tj. jednodniowe jak np. z Zaroślaka (fot. 8) na Howerlę, z Zaroślaka na Turkuł czy też z Zaroślaka na Szpyci. Pierwszy z wymienionych jest najbardziej popularnym szlakiem górskim na Ukrainie. Druga kategoria szlaków to trasy wielodniowe. Do nich można zaliczyć, np.: z Dziembroni na Pietrosa poprzez główny grzbiet, czy też z Jasiniów na Pietrosa [7].

Fot. 8. Schronisko na Zaroślaku – stanowi jeden z głównych punktów wypadowych z Czarnohory (A. Choiński, 2013)

Uzyskanie noclegów w parku jest możliwe na terenie 7 osiedli, w których ekoturystyka jest rozwinięta na dość wysokim poziomie (inf. od Dyrekcji Parku, grudzień 2023 r.). Te wszystkie atuty przyczyniły się do tego, że do Karpackiego Parku Narodowego przybywa znaczna liczba turystów (Ryc. 1). W latach 2015–2019 liczba turystów w KPN kształtowała się od 67 tys. w 2017 roku do 87 tys. w 2019 roku. W 2020 roku, w związku z epidemią COVID-19, zanotowano spadek liczby turystów do 60 tys. Rozpoczęcie agresji Federacji Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku przyczyniło się do zwielokrotnienia odwiedzin w parku. Ma to z pewnością związek z ucieczką Ukraińców z terenów okupowanych przez Rosjan. Nie bez znaczenia jest z pewnością nadzieja Ukraińców, że tereny przyrodnicze nie powinny być ostrzeliwane. Z obszaru KPN istnieje łatwiejsza możliwość ewakuacji z pogrążonej wojną Ukrainy.

Ryc. 1. Liczba turystów odwiedzających Karpacki Park Narodowy w latach 2015–2024 (na podstawie danych Dyrekcji KPN)

Znaczną atrakcyjnością turystyczną cechuje się otoczenie parku narodowego. Szczególnie wyróżniają się miejscowości Jaremcze i Worochta.

Jaremcze (Яремче) to niewielkie miasto liczące nieco ponad 8 tys. mieszkańców, o charakterze ponadregionalnego kurortu, który już w okresie pomiędzy I a II wojną światową konkutował z Zakopanem i Krynicią. Często nazywany był “Perłą Karpat”. Obecnie jest jednym z głównych ukraińskich ośrodków wypoczynkowo-sportowych w Karpatach Wschodnich. W Jaremczu siedzibę mają władze Karpackiego Parku Narodowego. Miasto cechuje się bardzo dobrze rozwiniętą bazą noclegową. Na stronach booking.com znaleziono aż 66 obiektów, w których 6.11.2023 r. można było zanoćować (<https://surl.li/zhdpwv>).

Bukowel to wiodący na Ukrainie ośrodek narciarski, znajdujący się w rejonie Jaremcze, w sąsiedztwie grupy szczytów o wysokości od 1 127 m do 1 372 m n.p.m. Kompleks dysponuje 65 km odcinkami tras o różnych poziomach trudności. Trasy przebiegają po stokach o podłożu trawiastym, wyposażonych w armatki śnieżne i osłony przeciwsłoneczne. Trzy stoki są oświetlone. Jednocześnie na stokach może jeździć do 15 tys. osób. Kompleks narciarski posiada 16 wyciągów. Ma łączną przepustowość wynoszącą 35 tys. osób na godzinę. Dysponuje szkołą narciarską i snowboardową, działającą od 2001 roku. Warto nadmienić, że Bukowel kandydował do współorganizowania zimowych igrzysk olimpijskich w 2022.

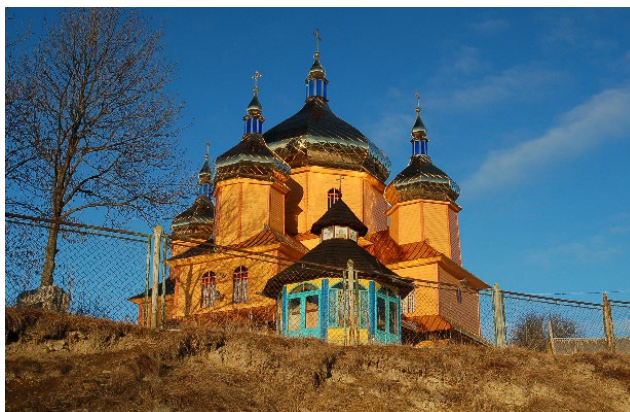
Wokół ośrodka istnieje szereg tras rowerowych o różnym poziomie trudności i długości. Przeznaczone są one dla różnych dyscyplin kolarstwa: górskiego, cross-country, downhill. Łączna długość tras rowerowych wynosi prawie 50 km. Przed agresją Federacji Rosyjskiej w Bukowel odbywały się m.in. Grand Bike Fest, mistrzostwa Ukrainy w downhill, Bukovel DH itp.

Miejscowość ma bardzo dobrze rozwiniętą bazę noclegową. Znajduje się tam 7 hoteli o różnym standardzie. W kurorcie i jego okolicy może przenocować ok. 3 tys. gości. Od 2008 Bukowel zaczął rozwijać się także jako uzdrowisko (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Bukowel>).

W opisywanym terenie można napotkać interesujące budowle (Fot. 9 i 10).

Fot. 9. Drewniana willa w Worochcie (Fot. B. Machowski, 2006)

Fot. 10. Cerkiew huculska w Worochcie wybudowana w dwudziestoleciu międzywojennym
(Fot. B. Machowski, 2006)

Rozwój cywilizacyjny świata stworzył możliwości szybkiego pozyskiwania informacji i jej wymiany (internet, telefonia komórkowa). Dało to początek nowym możliwościom bezpośredniego docierania do źródeł informacji i podejmowania błyskawicznych decyzji bez kosztownego pośrednictwa. Założone w 1996 w Amsterdamie, eBooking posiadało w 2022 r. 43 strony w różnych językach. Stworzyło możliwość uzyskania 28 mln opcji zakwaterowania w różnych, nawet egzotycznych, miejscach świata. Ponadto dynamiczny rozwój portali tanich linii lotniczych i innych konkurencyjnych przewoźników sprawił, że świat stał się znacznie bardziej dostępny.

Wnioski. Czarnohora z centralnie umiejscowioną Howerlą, to wielki potencjał turystyczny czekający na pełne wykorzystanie. Sam fakt, iż Howerla jest najwyższym szczytem Ukrainy działa na potencjalnych turystów jak magnes. Któż bowiem nie chce się “pochwalić”, że był najwyżżej jak tylko jest to możliwe na Ukrainie? A jeśli do tego jeszcze dojdą fakty, że to nie tylko najwyższy szczyt kraju, ale całego pasma Beskidów ciągnącego się na długości 600 km, że jest on względnie łatwy do zdobycia a zatem bezpieczny, że widok z niego jest niepowtarzalny, to wszystko jeszcze bardziej wzmacnia chęć do zdobycia go.

Aby przybliżyć szeroko rozumianemu społeczeństwu jak cenne i niepowtarzalnie piękne są obiekty przyrodnicze a w tym przypadku Karpacki Park Narodowy, należy stosować różnorodne formy promocji. Doskonałym przykładem może być nawet wydany przez pocztę ukraińską w 2000 roku bloczek obrazujący analizowany Park – fot. 11. Zawiera on dwa znaczki na których wyeksponowane są szczyty Breskuł i Howerla. Widać na nich wyraźnie połacie połonin i zalegające poniżej nich strefy lasów.

Fot. 11. Wydanie poczty ukraińskiej przedstawiające góry Karpackiego Parku Narodowego
(Fot. A. Choiński, 2013)

Ale czy w przyszłości nie jest celowe wydanie przez pocztę różnych serii znaczków, np. dotyczących roślin chronionych Parku, zwierząt Parku, cerkwie w Parku, najwyższe szczyty w Parku itp. Dane tego typu nie trafią tylko do filatelistów, ale przy nakładzie 200 do 500 tys. sztuk mogą stanowić powszechną promocję Parku i dawkę wiedzy dla wielu odbiorców. Najpełniejszą formą wiedzy o Parku, byłaby obszerna kompleksowa monografia. Może to być np. skondensowany zasób ogółu wiadomości, zawarty w jednej publikacji. Taka forma „opisu Parku” byłaby przystępna dla „przeciętnego” czytelnika – turysty. Może to być także specjalistyczna monografia wielotomowa której poszczególne części dotyczą jedynie, np.: flory, fauny, geologii, turystyki, działalności człowieka itp. Tego typu opracowania szczegółowe są wykonywane dla niektórych parków narodowych w Polsce, np. dla Parku Narodowego „Bory Tucholskie” [2].

Z pewnością przewodniki, mapy, foldery itp. dobrze popularyzują i dostarczają różnorodne informacje. Winny one także rozbudzać wrażliwość na szeroko rozumianą ochronę przyrody. A zatem pewne jej aspekty muszą być jaskrawo wyartykułowane np. zostawianie odpadów w Parku winno podlegać karze. Ale nie tylko dlatego, iż ma miejsce degradacja środowiska dlatego także że jest to niekorzystne dla zachowań dziko żyjących zwierząt. Turysta zatem musi wiedzieć dlaczego przy szlaku nie ma koszy na odpady i dlatego należy je zabrać „na dół” ze sobą. Wraz z pojawiającymi się nowymi informacjami o funkcjonowaniu Parku i jego zapleczu, przewodniki i inne materiały co jakiś czas powinny być unaczęśniane. Z myślą o wzroście turystyki, warto jest przewidzieć wydawanie informacji w różnych językach najbliższych sąsiadów Ukrainy, a więc po: rumuńsku, węgiersku, słowacku czy też po polsku. Dla zachęty turystów do gór dobrze by było aby w kilku punktach była możliwość uzyskania certyfikatu zdobycia Howerli lub np. tzw. „korony Czarnohory”. Szczególnie młodzież szkolna jest wrażliwa i lubi kolekcjonować tego typu „laurki”.

Oprócz powyżej przedstawionych zachęt aby w pełni turystycznie wykorzystać ten piękny obszar, niezbędne jest polepszenie infrastruktury Parku oraz całego jego zaplecza. W pierwszym rzędzie dotyczy to ulepszenia sieci drożnej wraz z parkingami. Kolejny problem, to czy i gdzie należy rozwinąć bazę noclegową. Park to także ważny element jakim jest edukacja. W przyszłości można zaplanować muzeum przyrodnicze z prawdziwego zdarzenia. Jest to zadanie trudne i wymaga wielu lat pracy. Ale można już np. przy szlakach ustawiać więcej tablic informacyjnych dotyczących: roślin chronionych, bytowania zwierząt, obiektów wodnych, wychodni skał, form polodowcowych, śladów działalności człowieka itp. – fot. 12.

Fot. 12. Przykład informacji o potencjalnym zagrożeniu w Parku (Fot. A. Choiński, 2013)

W przyszłości, wartym rozważenia może być propozycja wyznaczenia narciarskiej trasy zjazdowej i zbudowania wyciągu na Howerlę. Podobne rozwiązanie funkcjonuje w Tatrzańskim Parku Narodowym z Kasprowego Wierchu (1 987 m n.p.m.) z którego prowadzą dwie główne trasy zjazdowe, tj. Goryczkowa i Gąsienicowa. Różnica wysokości między Howerlą i Kasprowym Wierchem to zaledwie kilkadziesiąt metrów. Howerla jednak ma “ukrytą przewagę”, jest bowiem najwyższym szczytem Ukrainy i dla każdego narciarza byłby to swoisty “magnes” gdyż miałby świadomość i możliwość “pochwalenia się”, że zjechał z najwyższej góry.

Z jednej strony należy zachęcać potencjalnych turystów aby przyjeżdżali do Karpackiego Parku Narodowego, z drugiej zaś trzeba udoskonalić całe zaplecze do ich przyjmowania. O obu tych podejściach decydują poniższe atuty, które skłaniają turystę do tego aby ten Park odwiedzić:

- Pomijając co jest zrozumiałe strefy wysokogórskie i polarne, analizowany teren Parku stanowi jedno z najmniej przekształconych przez człowieka miejsc w Europie.

- Park posiada jedno z największych w Europie powierzchni połonin, tj. zbiorowisk muraw alpejskich i subalpejskich pokrywających partię szczytowych gór, powyżej górnej granicy zasięgu lasów.

- Znajduje się tam wiele śladów, świadczących o zlodowaceniu jak np. jeziora polodowcowe, co bezspornie ubogaca krajobraz.

- Turysta ma do wyboru szereg wytyczonych szlaków pieszych o różnej długości przejścia i różnych stopniach trudności. Ponadto są tam także szlaki rowerowe i konne oraz ścieżki ekologiczne i edukacyjne.

- W Parku występują trzy piętra roślinności, tj. reglaowe, kosodrzewiny oraz halne czyli połonin. Ponadto spośród zwierząt wpisanych do “Europejskiej Czerwonej Księgi” można tam spotkać ssaki: niedźwiedzia brunatnego, wilka szarego oraz gacka brunatnego.

- Pasma Czarnohory jest względnie bezpieczne dla turystów, pomimo wysokości przekraczających 2 000 m n.p.m. – fot. 13 i 14. Wynika to z braku ostrych turni, tak powszechnie występujących choćby w Tatrach.

Fot. 13. Przykład ładnego szlaku prowadzącego na szczyt Howerli (Fot. A. Choiński, 2013)

Fot. 14. Przykład odcinka łagodnego szlaku zejścia ze szczytowej partii Howerli (A. Choiński, 2013)

– W Parku znaleźć można także wiele pięknych obiektów kultury materialnej, np. cerkwie.
– Obszar Karpackiego Parku Narodowego jest dostępny i atrakcyjny do uprawiania turystyki zarówno latem jak i w okresie zimowym. Wynika to m. in. z uwarunkowań natury klimatycznej. I tak, porównując na podobnych wysokościach pasma Czarnohory i Tatr, to ostatnie jest znacznie chłodniejsze. Najbardziej odpowiedni czas na piesze wędrówki po Czarnohorze przypada na sierpień i wrzesień, zaś już w październiku warunki się pogarszają. Najcieplejszy zazwyczaj lipiec jest niekorzystny dla wycieczek z uwagi na intensywne opady. Czerwiec natomiast jest niebezpieczny, gdyż w tym okresie nierzadko pojawiają się burze, które są bardziej zaskakujące niż w Tatrach [7].

Należy sądzić, że po zakończeniu brutalnej napaści na Ukrainę znaczenie Parku znacznie wzrosło, gdyż ludzie będą jeszcze bardziej łaknąć piękna przyrody i spokoju.

Podziękowania. Autorzy składają serdeczne podziękowania Panu mgr. geogr. Bartłomiejowi Machowskiemu (pseudonim “Machoney”), przewodnikowi bieszczadzkiemu z Krosna, za udostępnienie zdjęć i cenne informacje. Dziękujemy także Dyrekcji Karpackiego Parku Narodowego za życzliwość, udostępnienie danych statystycznych i innych istotnych informacji. Składamy podziękowania Pani Kristinie Klymenko (absolwentce kierunku geografia na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach, w Polsce) za pomoc.

Bibliografia:

1. Bzowski K., Grossman A., Strojny A., Ukraina Zachodnia. Tam szum Prutu, Czeremoszu. Wyd. Helion, 2019. 464 s.
2. Choiński A., Kochanowska M., Marszelewski W. (pod red.). Przyroda abiotyczna Parku Narodowego “Bory Tucholskie”. Poznań : Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2016. 414 s.
3. Choiński A., Ilyin L., Macias A., Zieliński A. Effect of tourist traffic on the ecosystem of Lake Morskie Oko. *Geograficzne Czasopismo Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego nazwany na cześć Łesi Ukrainki*. 2024. № 3 (3), S. 75–87. DOI: 10.32782/geochasvnu.2024.3.09
4. Choiński A., Zieliński A. Changes of the surface area of Morskie Oko and Wielki Staw in the Tatra Mountains. *Quaestiones Geographicae*. 2023. № 42 (1). S. 15–27.
5. Mierzejewski P. (red.). Karkonosze Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. 510 s.
6. Dylewski A. Ukraina część zachodnia, Kijów i Krym. Pascal, 2001. 304 s.
7. Dylewski A. Ukraina. Przewodnik Pascala. Bielsko Biała, 2005. 628 s.
8. Dylewski A. Ukraina. Pascal, 2007. 656 s.
9. Dylewski A., Aleksejczuk O., Kardas P. Ukraina. Praktyczny przewodnik, Pascal, 2012. 560 s.
10. Europa Wschodnia, Azja Północna i Środkowa, Zakaukazie. *Encyklopedia Geografii Świata*. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1997. 566 s.
11. Evans A. Ukraina, przewodnik turystyczny. National Geographic, 2011. 452 s.
12. Gąsiorowski H., Przewodnik po Beskidach Wschodnich. T. I–II. Lwów ; Warszawa : Książnica Atlas, 1935. 560 s.
13. Kwiecień K. Góry Ukrainy z plecakiem. Czarnohora. Bezdroża, 2006. 136 s.
14. URL: <https://www.horyzonty.pl/oferta/gory/wycieczka-gorska-trekking-ukraina-karpaty> (dostęp 02.05.2025).
15. URL: <https://karpatskyi-park.in.ua> (dostęp 30.10.2024).
16. URL: <https://msit.gov.pl/pl/aktualnosci/4179,16-polskich-i-ukrainskich-cerkwi-na-Liscie-Swiatowego-Dziedzictwa-UNESCO.html> (dostęp 05.11.2024).
17. URL: <http://malewypady.pl/index.php/w-gory/czarnohora-karpacki-surwiwal/> (<https://observatorium.pnu.edu.ua/pl/post/od-werchowyny-i-szybenego-do-samych-gwiazd>) (dostęp 02.05.2025).
18. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Brebenesku%C5%82_\(jezioro\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Brebenesku%C5%82_(jezioro)) (dostęp 02.05.2025).
19. URL: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Jaremcze> (dostęp 12.06.2025).
20. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Karpacki_Park_Narodowy (dostęp 02.05.2025).
21. URL: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Howerla> (dostęp 02.05.2025).
22. URL: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Bukowel> (dostęp 17.06.2025).
23. Krukar W., Troll M., Czarnohora. Mapa Turystyczno – nazewnictwa 1:50 000. Krosno : Wyd. Rafał Barski “Rudhenu”, 2013. 2 s.
24. Lencewicz S., Polska. Wielka Encyklopedia Powszechna. Warszawa : Nakładem Trzaski, Everta i Michalskiego, Sp. Akc., 1937. 446 s.
25. Mapa “Żabie” (Pas 56, Słup 39), Skala 1:100 000. Warszawa : WIG, 1937.

26. Ostrowski J. K. (słowo wstępne), Tarasow S.W. (zdjęcia), Kresy – piękno utracone. Ożarów Mazowiecki : Firma Księgarska Olesiejuk, 2015.
27. Rąkowski G. Zakarpacie. Przewodnik krajoznawczo-historyczny. Oficyna Wydawnicza REWASZ, 2022/ 496 s.
28. Staszewski J. Mały słownik. Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1968. 504 s.
29. Strojny A. Przewodnik. Ukraina zachodnia. Tam szum Prutu, Czarnohora. Wyd. Helion, 2014. 495 s.
30. Strojny A., Bzowski K., Grossman A. Ukraina Zachodnia Tam szum Prutu Czeremoszu. Krakow : Wyd. Bezdroża, 2005. 471 s.
31. Strojny A., Grossman A., Bzowski K. Ukraina Zachodnia Przewodnik. Tam szum Prutu, Czeremoszu : przewodnik. Krakow : Wyd. Bezdroża, 2014. 495 s.
32. Wielka Encyklopedia PWN. T. 11. Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 2002. 576 s.
33. Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna. T. VI. Gutenberg ; Drukarnia Ludowa w Krakowie, 1993. 320 s.
34. Zieliński A., Marek A., Zwoliński Zb. Geotourism potential of show caves in Poland. *Quaestiones Geographicae* 2022. № 41 (3). S. 169–181. doi.org/10.2478/quageo-2022-0032
35. URL: <https://cnpn.if.ua/ekoturizm/ekolohichni-stezhky> (dostęp 02.05.2025).
36. URL: <https://cnpn.if.ua/ekoturizm/lyzhni-trasy> (dostęp 02.05.2025).

References:

1. Bzowski, K., Grossman A. & Strojny A. (2019). Western Ukraine. There the noise of the Prut and Cheremosh. Helion Publishing House, 464. [In Polish].
2. Choiński, A., Kochanowska, M., & Marszelewski W. (eds.). (2016). Abiotic nature of the “Bory Tucholskie” National Park, Bogucki Scientific Publishing House, Poznań. 414 p. [In Polish].
3. Choiński, A., Ilyin, L., Macias, A., & Zieliński A. (2024). Effect of tourist traffic on the ecosystem of Lake Morskie Oko. *Geographical Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 3 (3), 75–87. DOI: 10.32782/geochasvnu.2024.3.09
4. Choiński, A., & Zieliński, A. (2023). Changes of the surface area of Morskie Oko and Wielki Staw in the Tatra Mountains. *Quaestiones Geographicae*, 42 (1), 15–27.
5. Mierzejewski, P. (ed.) (2005). Karkonosze, University of Wrocław Publishing House. 510 p. [In Polish].
6. Dylewski, A. (2001). Western Ukraine, Kyiv and Crimea. Pascal Publishing House. 304 p. [In Polish].
7. Dylewski, A. (2005). Ukraine. Pascal’s Guide. Bielsko-Biała. 628 p. [In Polish].
8. Dylewski, A. (2007). Ukraine, Pascal Publishing House. 656 p. [In Polish].
9. Dylewski, A., Aleksejczuk, O., & Kardas P. (2012). Ukraine. Practical guide, Ed. Pascal. 560 p. [In Polish].
10. Encyclopedia of World Geography (1997). Eastern Europe, North and Central Asia, Transcaucasia. Publishing House “Wiedza Powszechna”, Warsaw. 566 p. [In Polish].
11. Evans, A. (2011). Ukraine, tourist guide, Ed. National Geographic. 452 p. [In Polish].
12. Gąsiorowski, H. (1935). Guide to the Eastern Beskids, vol. I-II, Lviv-Warsaw: Książnica Atlas. 560 p. [In Polish].
13. Kwiecień, K. (2006). Mountains of Ukraine with a backpack. Chornohora. Bezdroża Publishing House. 136 p. [In Polish].
14. <https://www.horyzonty.pl/oferta/gory/wycieczka-gorska-trekking-ukraina-karpaty> (retrieved 02.05.2025). [In Polish].
15. <https://karpatskyi-park.in.ua> (retrieved 30.10.2024). [In Ukrainian].
16. <https://msit.gov.pl/pl/aktualnosci/4179,16-polskich-i-ukrainskich-cerkwi-na-Liscie-Swiatowego-Dziedzictwa-UNESCO.html> (retrieved 05.11.2024). [In Polish].
17. <http://malewypady.pl/index.php/w-gory/czarnohora-karpacki-surwiwal/>
18. (<https://observatorium.pnu.edu.ua/pl/post/od-werchowyny-i-szybenego-do-samych-gwiazd>) (retrieved 02.05.2025). [In Polish].
19. [https://pl.wikipedia.org/wiki/Brebenesku%C5%82_\(jezioro\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Brebenesku%C5%82_(jezioro)) (retrieved 02.05.2025). [In Polish].
20. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Jaremcze> (retrieved 12.06.2025). [In Polish].
21. https://pl.wikipedia.org/wiki/Karpacki_Park_Narodowy (retrieved 02.05.2025). [In Polish].
22. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Howerla> (retrieved 02.05.2025). [In Polish].

23. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Bukowel> (retrieved 17.06.2025). [In Polish].
24. Krukar, W., & Troll M. (2013). Czarnohora. Tourist and Name Map 1:50 000, Published by Rafał Barski “Rudhenu”, Krosno. 2 p. [In Polish].
25. Lencewicz, S. (1937). Poland. The Great Universal Encyclopedia. Published by Trzaska, Evert and Michalski, Joint Stock Company, Warsaw. 446 p. [In Polish].
26. “Żabie” map (Pass 56, Pillar 39), Scale 1:100,000, WIG Warszawa 1937. [In Polish].
27. Ostrowski, J. K. (foreword), Tarasow S.W. (photos). (2015). Kresy – beauty lost. Firma Księgarska Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki. [In Polish].
28. Rąkowski, G. (2022). Transcarpathia. A tourist and historical guide, REWASZ Publishing House. 496 p. [In Polish].
29. Staszewski, J. (1968). A Small Dictionary. The Origin and Meaning of Geographical Names. Powszechna, Warsaw. 504 p. [In Polish].
30. Strojny, A., Bzowski K., & Grossman A. (2005). Western Ukraine There the noise of the Prut Cheremosh. Bezdroża Publishing House, Krakow. 471 p. [In Polish].
31. Strojny, A., Grossman, A., & Bzowski, K. (2014). Western Ukraine Guide. There the noise of the Prut and Cheremosh: a guide, Bezdroża Publishing House, Krakow. 495 p. [In Polish].
32. The Great PWN Encyclopedia (2002). PWN Scientific Publishing House, Warsaw. T. 11. 576 p. [In Polish].
33. The Great Illustrated Universal Encyclopedia (1993). Gutenberg Publishing House, People’s Printing House in Kraków. T. VI. 320 p. [In Polish].
34. Zieliński, A., Marek, A., & Zwoliński Zb. (2022). Geotourism potential of show caves in Poland. *Quaestiones Geographicae*, 41(3), 169–181. doi.org/10.2478/quageo-2022-0032.
35. <https://cnnp.if.ua/ekoturyzm/ekolohichni-stezhky> (retrieved 02.05.2025). [In Ukrainian].
36. <https://cnnp.if.ua/ekoturyzm/lyzhni-trasy> (retrieved 02.05.2025). [In Ukrainian].

Дата надходження статті: 27.05.2025

Дата прийняття статті: 28.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025